

JAN JISKRA Z BRANDÝSA.

V první polovici XV. století mnozí Čechové a Moravané sebravše se velmi silně, nejednou jeli vojensky do Uher na potrestání Uhrův i pro kořist. Žižka první tam táhl přes hory v září r. 1423, aby oplatil Sigmundovi králi hrozné jeho vpády do Čech a potýral jej v jeho vlastní zemi. Čtyři léta později Prokop Holý s vojenskou mocí Táborů, Sirotkův a Pražanů poplenil Uhry až po Dunaj. V červnu r. 1432 Sirotci opanovali Trnavu, kteráž zůstala hlavním sídlem husitským v Uhrách až do r. 1435, kdy ji Sigmund od Čechů vykoupil.

Tenkrátě byla moc Táborův a Sirotkův lipanskou bitvou (1434) tak zeslabena, že nemohli v Čechách rozhodovati; nicméně zbylo ještě dost jejich rot válečných a hejtmanu, jimž „jediná naděje byla ve zbrani a vojně“. Ti tou dobou vstupovali do cizích služeb a za žold prolévají svou krev. Mnohé z těchto houfů vtrhly r. 1440 do horních Uher, tentokrátě však ne jako nepřátelé, nýbrž aby hájili práv královice Ladislava, jenž se právě téhož roku narodil nedlouho po smrti svého otce Albrechta, rakouského vévody a uherského krále. Valná část uherských pánů, nechtějíc děfátka za panovníka, uvedla

na trůn polského krále Vladislava. Matka však sirotkova neustoupila, nýbrž odhodlaně podstoupila boj proti nim, třeba že neměla s dostatek ani peněz ani vojska.

V těžké té chvíli pomohl jí Jan Jiskra z Brandýsa, válečník tenkrát už na slovo braný. Pocházel dle svědectví Eneáše Sylvia z moravské rodiny vladyků z Brandýsa, o níž se zachovalo jen maličko zpráv. Ve znaku měl parohy jelení křížem přeložené, kteréhož erbu užívali také vladykové z Brandýsa, usedlí v okolí Brandýsa nad Orlicí v Čechách.

O mladých letech Jiskrových mnoho nevíme. Záhy se oddal stavu vojenskému. Bojoval nejen doma, nýbrž i v cizině, až prý i za mořem, bezpochyby že ve vojsku benátském proti Turkům. V květnu r. 1437 vypravil se do pole v čele tábořských houfů vojenských, jež uherský král Sigmund najal na žold. Z Prešpurka jeli na lodích po Dunaji až po srbský Bělehrad, kdež se spojili s vojskem polskouherským. Mezi Dunajem a Sávou, v krajině srémské, svedli tři bitvy s Turky, kteří ve třetí utrpěli takovou porážku, že jim přes dvě třetiny vojska zhubeny. Jiskra se svými českými houfy přispěl k tomuto vítězství zvláště tím, že zšikovav v náramné rychlosti válečné vozy po tábořsku, zaskočil a zatarasil nepříteli oba boky.

Tři léta po té vstoupil do služeb dcery Sigmundovy, ovdovělé královny Alžběty, na ochranu jejího synáčka Ladislava Pohrobka, jehož se stal „nejvyšším kapitánem“ S tábořskými houfy, které na svůj groš teď vydržoval, vtrhl do Uher, aby hájil sirotkova panství a je šířil. Tak se stal v pravdě „předchůdcem, jenž připravuje cesty páně“, jak o něm napsal říšský kancléř Kašpar Šlik ve svém listu poslaném panu Oldřichovi z Rožmberka. Sever-

ni Uhry, jmenovitě Slovensko, jakož i většina měst báňských a ve Spiši uznaly Ladislava. Ostatek Uher, a to byla větší část země, a většina její šlechty byla při polském králi. Tuto stranu vedl znamenitý válečník, v bojích proti Turkům proslulý, Jan Huňady.

Jiskra měl tedy nepřítel silného a hrubě nebezpečného. Nejprve utvrzoval proti němu své panství v „horní zemi“. Roku 1441 opanoval pevné město Kežmark, dobyl hradu Rychnavy i hradu spišského, nad jiné rozlehlého a silného. Sám sídlil v městě Košicích, jejichž hradby rozšířil a upevnil. Když Uhři chtěli jej odtud vytisknouti, potrel dne 15. března 1442 jejich vojsko vedené Perényim. V prosinci téhož roku zemřela královna Alžběta, otrávená prý sobolovým, drahým kožichem, jež jí polský král, jednaje o příměří, darem dal. Třeba že tomu tak nebylo, Jiskrovci tomu věřili a zastali při tom domnění. Zemřelou královnu, poslední raketost rodu lucembursko-českého, vnučku Karla IV., pochovali v Stoličném Bělehradě. Synáček její, tehdy tříletý, osiřel na dobro. Jiskra ho neopustil, ba ač byl skoro sám jediný jeho obhájce, tím rozhodněji udeřil na stranu protivnou.

Měl ve svém vojsku znamenité hejtmany zkušené z válek husitských, Čechy a Moravany i Slezáky. Z těch hejtmánů zvláště prosluli Petr Aksamit z Lideřovic, Jan Talafús z Ostrova, Pavel Ůdrcký z Ůdrče, Čejka, Slováček, Petr Kolar, bratři Komorovští, Mikuláš a Petr, puvodu polského a jiní. Táborské roty během let doplňovány novým lidem z Čech, Moravy a Slezska, z kterýchž zemí také mnoho zemanův a rytířů sloužilo v Jiskrově vojsku; než i domácí, Slováci, Malorusové i Poláci dávali se najímatí do hroufů Jiskrových. Za těch tuhých,

dlouholetých bojův opanoval celé severní Uhry. Panství jeho rozkládalo se od Váhu na východ až za Humenné, na sever k polským hranicím, na jih pak až k Ipolu řece. Ve jméno nezletilého krále vládl v stolicích nitranské, zvolčenské, oravské, gemerské, saryšské, spišské, zemplínské, abaujské i novohradské. Tam všude platilo a rozhodovalo slovo „hraběte šarušského“, na kterého byl povýšen. Páni, zemanstvo, tenkrát skoro všecko slovenské, byli mu poddáni tak, že nechtěli nebo nemohli obesílati sněmy svolávané do Budína.

Po všech těch končinách měl Jiskra své vojsko rozloženo, zvláště při hranicích. Starší hrady dal nově a silně opevniti jako Muráň, nebo vystaviti na příhodných místech nové tvrze a „posádky“, často jen ode dřeva, ale náspy, příkopy a jinak znamenitě zpevněné. Byliť Čechové tenkrát prohlášeni jako mistři v umění hradebném a v dělostřelectví. Často, kdež nebylo ani tvrze ani hradu, opevnily sobě Jiskrovy posádky kostel ať ve vsi nebo v městě hradbou a baštami tak, jako v Rimavské Báni, v Rimavském Brezově nebo ve Spišských Vlachách a jinde.

V divokých těch bojích nastalo poprvé poutišení r. 1444, kdy polský král Vladislav vypravil se proti Turkům. To byla záležitost křesťanská a proto Jiskra na čas ustal u válce. Ale ta výprava skončila se žalostně. V bitvě u Varny dne 10. listopadu 1444 potřebo křesťanské vojsko a sám král Vladislav zahynul. Ladislav Pohrobek byl tím zbaven svého protivníka. Nyní i strana Huňadova uznala Ladislava za krále, usilovala však o to, aby jí byl vydán, aby v Uhrách byl vychováván. Ale poručník, římský císař Fridrich IV., nechtěl jim býti po vůli; tak měly Uhry krále, ale bezkráloví tam

panovalo. Tu stavové prohlásili 1446 Jana Huňada za gubernátora neb správce všeho království. Jiskra však nové vlády neuznal; spravoval hořejší Uhry dle svého a vedl boj proti Huňadovi. R. 1449 dobyl Sečovců a Humenného v zemplinské stolici a když proti němu s velikým vojskem přitřhl Szekely, švagr Huňadův, porazil jej. Bitva svedena na svátek na nebevzetí P. Marie u Drinova (Somoše), dvě míle na sever od Košic. V té bitvě Szekely zabit a všecko uherské ležení dostalo se za kořist vojům Jiskrovým. Sám gubernátor vypravil se pak do pole. Nejprve dobyl Jiskrovy tvrze Moldavy v abaujské stolici. Zbytky Jiskrovy posádky, kteráž se hrdinsky bránila, děsně zohavil: dal žoldněrům ruce osekatí nebo pysky ořezati, a každému oko vypíchnouti. Od Moldavy postupoval na sever, poplenil Gemersko i Zvoleňsko. Prostřednictvím polského krále Kazimíra smluveno příměří r. 1450. Dlouhého trvání však nemělo.

Jiskra po té úmluvě zabíral novohradskou stolici a zřídil z kláštera a kostela na výšině nad Lučencem novou tvrz. Huňad proti ní vytrhl a sevřel ji velikým vojskem tak, „že ani myš nemohla ujíti“. Nevelká Jiskrova posádka statečně se bránila, ač hrozně pak trpěla hladem a ještě více žizní. Dychtivě vyhlíželi z tvrze za noci ohně, kteréž jim měly ohlásiti pomoc Jiskrou slíbenou. A přišla v nejhorší chvíli. Huňad uslyšev, že se Jiskra blíží s třemi tisíci žoldněři, jen se smál, ty že on k snídání spřádá. Mělf sám dvacet tisíc mužů. „Pane,“ varoval jej Polák Břecslav, jeden z jeho hejtmanů, „dej pozor, ať jich nemáme dost k večeři.“ Huňad zpupně jej odbyl, a že má ve vojsku tolik vozků, že Jiskrovcé biči rozpráskají. Než nerozpráskali, neboť Jiskra, ačkoliv měl proti sobě takovou přesilu, zvítězil.

Uhři v divokém zmatku dali se na útěk a i sám Huňad stržen, volal, aby mu přivedli jeho bělouše. To byla slavná Jiskrova bitva u Lučence dne 7. září 1451. Gubernátor, dostav posily z „dolní země“, začal válku na novo; posléze smluven mír v Rimavské Sobotě. Huňadovi měla zůstatí některá místa, jež vybojoval, Jiskra pak, jenž zůstal pánem svého území, obdržel válečnou náhradu 10.600 dukátů.

Dvě léta po té, r. 1453 byl Ladislav Pohrobek, jež si stavové konečně vymohli, korunován za krále uherského. Jan Huňady sice pozbyl titulu gubernátora, za to však dostalo se mu stkvělé náhrady. Ladislav povýšil jej do stavu hraběcího a zapsal mu dědičné hrabství bystrické v sedmihradské zemi. Za to Jiskra, jenž se svými, někdy tak nenáviděnými rotami táboorskými zachránil panství Ladislavovo v Uhřích, byl ode dvora propuštěn. Nyní, když ho tak nepotřebovali, byl obětován Janu Huňadovi, svému soku a nepříteli. V tuto hořkou chvíli nehledal Jiskra pomsty, jak se mnozí obávali, že učiní. A mohl se strašlivě mstiti. Měl vojsko, které mu bylo věrně oddáno. Než on je rozpustil, jak bylo přikázáno. Ale všichni hejtmané tentokráte neposlechli. Petr Aksamit v čele hrozného „bratrstva“ válečných rot vedl si odtud jako samostatný pán a válčil dále s uherskými pány.

Mladý Ladislav záhy poznal, že vlastním vládcem v Uhrách není on, že jím zůstal i nadále Huňady a že Jiskrovi ublížil. I povolal jej r. 1456 zase ke dvoru a vrátil mu dřívější hodnost. Turci toho roku mocně udeřili na Uhry. Huňady statečně jim odpíral. Jiskra měl mu přispěti na pomoc. Prve však nežli vytrhl do pole, došla zpráva, že Huňady Turky od Bělehradu odrazil a potřel. To bylo v čer-

venci. Ale již v srpnu Huňady zemřel. Ladislav Pohrobek obává se, že synové Huňadovi, jmenovitě starší Ladislav, baží po koruně uherské, dal Ladislava popraviti a Matyáše jako vězně zavézt do Prahy. Ale ještě téhož roku 1457 Ladislav zemřel.

Uhři zvolili si za krále vězněného Matyáše, kterého však Jiskra neuznal. I začal se na novo boj. Jiskra se snažil, aby polský král Kazimír ucházel se válečně o korunu sv. Štěpána. Když Kazimír od toho upustil, bojoval Jiskra za Fridricha IV., císaře římského, jež někteří páni uherští prohlásili králem. Než císař záhy změnil svou politiku a opustil Jiskru, nezaplativ mu ani žoldu ani válečných vydání. Tu Jiskra prostřednictvím Jiříka z Poděbrad smířil se r. 1462 s králem Matyášem, jenž přijal Jiskru za uherského magnáta, dal mu hrady Lipu a Solymoš v aradské stolici a 25.000 dukátů.

O dalším životě Jiskrově zachovalo se jen málo zpráv. Ještě jednou stál v čele vojska, to r. 1467, kdy Matyáš král podnikl výpravu proti valašskému vojvodovi Štěpánu Velikému. Štěstí tentokrát opustilo slavného, starého již vojevůdce. Byl od valašského vojvody náhle přepaden a na hlavu poražen. Naposledy čteme o Jiskrovi, že meškal pryč r. 1468 v ležení Matyáše krále u Třebíče, když král dobýval kláštera trebičského, do něhož ustoupila posádka vedená Viktorinem, synem Jiřího, krále českého. Kdy a kde Jiskra zemřel, nevíme. Rod jeho kvetl až do XVII. století. R. 1605 zahynul jeden z jeho potomků, také Jan, při hrdinském hájení hrady Lipče proti Turkům.

Jiskra byl, jak nám jej vypodobil Eneáš Sylvius, jeho vrstevník a dobrý známý, postavy prostředně velké, snědý, drsnatý, veselý. Po penězích nedychtil, spíše byl nakloněn k nešetrné štědrosti. Nádheru miloval. O to se vždy staral, aby jeho žoldníci byli jak náleží placeni. „Nemám nic kromě odvahy a meče,“ říkával jim, „ale dá-li Pán Bůh a zvítězíme, tož ne mzdu, ale odměnu ode mne obdržíte. Nezvítězíme-li, mám statky na Moravě a z těch vás zaplatím.“ Neměl-li hned, čím by dluh žoldníci zaplatil, svlekl třeba i svou šubu a dal ji.

Mysli byl neohrožený, nebezpečností nedbal. A číhalo na něj ustavičně, nejen v bitvách, ale i podtají. Nesčetné byly ouklady, které mu Uhři nalíčili, aby jej zhubili. Ale ze všeho šťastně vyvázl. S málem začal. S třemi prý jezdci přijel do Uher a pak byl pánem tisíců, on „hrabě Šariský, hajtmán vrchních krajín královstvie uherského najvyšší“, jak se psal. Byl nejenom slavný válečník, nýbrž i politický náčelník a znamenitý vladař krajín sobě podřízených. V jeho slovanském vojsku bylo vedení a řízení české na základě válečného umění husitského. Zachovalo se několik jeho listů česky psaných; i důležité smlouvy dával psáti po česku. Čeština za jeho vlády stala se na Slovensku řečí veřejného života, ujala se v listinách, v dopisování a jednání, v městských knihách, na kazatelkách, v písních chrámových, jakož se šířila znalost české bible mezi Slováky s jeho vojskem a osadníky českými, kteří se v ten čas sem stěhovali, hlavně řemeslníci, zvláště do stolice hontské, gemerské, novohradské. Ještě po staletích bylo vidati na mnohých kostelích slovanských husitský kalich, jenž ani dnešního dne tam úplně nezmizel, jak viděti na příklad na kostele v Ratkové v gemerské stolici.

Jiskra splnil, co slíbil v listu zaslaném panu Oldřichovi z Rožmberka: „— — a jakož mi píše Tvá Milost, poručíte mi krále Ladislava, rač Tvá Milost věděti, žeť já Jeho Milosti v ničem nemíním opustiti, než jemu slúžiti jako pánu svému milostivému.“ Tak se stalo; sloužil, ale posloužil také národu českoslovanskému, a Slovákům zvláště. „Zmnožil je a zotavil“ zapěl Kollár. Před ním to již pověděl jiný Slovák, Matěj Běl, (1684 † 1749), jenž ve svém díle „Hungariae antiquae et novae Prodromus“ napsal, že Slováci „nejvíce zmohutněli silou a počtem za té bouře, kdy Uhry se otrásaly husitskou zbraní“. —

Hlas české bible spojil tenkrát Slováky s Čechy na kolik věkův, a bujný, válečný duch český, kypící silou, zesílil slovenský kořen. —

Moravská čítanka.